

УДК 330.1

І.В. Багрова, Н.С. Макєєва

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Процес забезпечення економічної безпеки України розглянуто в історичному аспекті: виділено етапи розвитку наукової думки та проаналізовано теоретичні передумови формування категорії безпеки. Здійснено аналіз підходів до класифікації рівнів, видів та сфер прояву економічної безпеки, що дозволив виявити взаємообумовленість та взаємовплив складових безпеки в їх загальному комплексі та здійснити вибір пріоритетних напрямів її забезпечення. Побудовано комплексну схему структурних елементів безпеки, що відображає їх взаємозв'язок: економічна безпека є пріоритетною складовою національної безпеки, а фінансова безпека – визначальна серед інших структурних елементів економічної безпеки.

Процесс обеспечения экономической безопасности Украины рассмотрен в историческом аспекте: выделены этапы развития научной мысли и проанализированы теоретические предпосылки формирования категории безопасности. Осуществлен анализ подходов к классификации уровней, видов и сфер проявления экономической безопасности, который позволил определить взаимообусловленность и взаимовлияние составляющих безопасности в их общем комплексе и осуществить выбор приоритетных направлений ее обеспечения. Построена комплексная схема структурных элементов безопасности, которая отображает их взаимосвязь: экономическая безопасность является приоритетной составляющей национальной безопасности, а финансовая безопасность – определяющая среди других структурных элементов экономической безопасности.

The process of ensuring economic security of Ukraine in the historical aspect is considered: stages of development of scientific thought are pointed out and theoretical prerequisites for formation of the security category are analysed. An analysis of approaches to classification of levels, kinds and spheres of manifestation of economic security has been carried out, which has permitted to reveal mutual causation and mutual influence of security components in their overall complex and to select the priority direction for ensuring the economic security. A complex scheme of structural elements of security representing their interrelation has been built: economical security is a priority component of the national security, and financial security is the defining structural element of the economical security.

економічна безпека, захист від загроз, структурні елементи безпеки, платіжна криза, фінансова складова безпеки, стійкість до негативних впливів, стабільність функціонування

Одним із центральних аспектів інтеграції України до системи світового господарства в сучасних умовах розвитку є вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки кожного окремого підприємства зокрема та держави взагалі на всіх рівнях взаємодії і, насамперед, на законодавчому рівні. Крім того, підвищення рівня економічної безпеки безпосередньо впливає на рівень національної безпеки на засадах одного з пріоритетних компонентів.

У науковій економічній та юридичній літературі ряд авторів зазначає, що без урахування фактора економічної безпеки в межах національної безпеки неможливо досягти військової стабільності, усунути виникнення

екологічних катастроф, досягти високого рівня науково-технічного потенціалу, зняти соціальну напруженість.

Згідно зі словником Робера, термін «безпека» почав уживатися з 1190 р. та означав спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки, але в такому значенні він не ввійшов остаточно в лексику народів Західної Європи і використовувався до XVII ст. нечасто, що пояснюється широким розповсюдженням поняття «поліція», яке трактувалося як державний устрій, державне управління, і його метою взагалі є благо та безпека [15].

У словнику Даля [6] термін «безпека» трактується як відсутність небезпеки, надійність. У XVII–XVIII ст. практично у всіх країнах поширюється точка зору, що головною метою держави мають бути загальний благоустрій та безпека, тому термін «безпека» набуває нового змісту: стан, ситуація спокою, що виникає внаслідок відсутності реальної небезпеки, а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, які сприяють створенню такої ситуації [15].

Вивчаючи погляди різних авторів щодо трактування поняття економічної безпеки, О.В. Мірошниченко [13] виділяє шість груп формулювання цієї категорії у такому визначенні:

- стан захищеності існуючої суспільної системи від можливих загроз;
- стан суспільної системи, здатний забезпечити необхідні параметри її існування та розвитку;
- трактування, що поєднує характеристики двох попередніх підходів, згідно з Концепцією економічної безпеки України, – стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів;
- механізм, система або комплекс заходів державного регулювання;
- окрема галузь науки – екосестейт, що займається виявленням та визначенням загроз економіці держави, їх джерел, потужності та спрямованості, виявляє їх сутність та розробляє заходи, засоби і методи, які дозволяють забезпечити державі економічну безпеку;
- синтетична категорія економічної основи суверенітету і самостійності, стабільності і вразливості, застою і випередження, примусу і агресії, сили і розуму, підпорядкованості і незалежності.

Досліджуючи різноманітні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених щодо питання підвищення економічної безпеки, можна зробити висновок, що в науковій економічній та юридичній літературі основну увагу сконцентровано на вирішенні проблеми забезпечення безпеки на державному рівні. Це зумовлює необхідність доповнення поглибленого дослідження не лише проблеми забезпечення безпеки на державному рівні, а і таких ієрархічних рівнів безпеки, як регіональна безпека та безпека підприємства, а також виявлення пріоритетних її складових, що і становить мету цієї статті.

Аналіз підходів до класифікації рівнів, видів та сфер формування економічної безпеки дозволить виявити взаємообумовленість та взаємовплив складових безпеки у їх загальному комплексі та здійснити вибір

пріоритетних напрямів її забезпечення. Це вказує на необхідність дослідження етапів розвитку наукової думки щодо еволюції поняття безпеки, а також здійснення аналізу передумов формування категорії безпеки в історичному аспекті.

У нашому дослідженні увагу сконцентровано на забезпеченні економічної безпеки на рівні підприємства, тому що, в першу чергу, саме підприємства своєю діяльністю прямо та опосередковано через державну податкову систему відіграють активну роль у формуванні стану економічної безпеки країни, а через неї, як зазначено вище, впливають на стан національної безпеки взагалі.

Накопичений вітчизняний та зарубіжний досвід дозволяє виділити декілька підходів до визначення поняття економічної безпеки підприємства, які відрізняються за змістом та сутністю, що відображає складність та багатозначність ідентифікації цієї категорії. У праці С.М. Шкарлета [23] феномен безпеки розглядається у двох аспектах: *філософському*, згідно з яким безпека визначається як стан стійкого існування (розвитку) об'єкта, що характеризується незначною ймовірністю небажаної зміни певних параметрів його життєдіяльності, та у *прагматично-прикладному аспекті*, за якого безпека трактується як захищеність життєво-важливих інтересів від певних ризиків, загроз та небезпек. Згідно із *системним підходом*, за визначенням О.М. Головченко [3], безпека – це властивість системи, що забезпечує її стійке і стабільне функціонування й розвиток в умовах виникнення різних видів загроз зовнішнього і внутрішнього роду. Привертає увагу *комплексний підхід*, в якому проблему економічної безпеки розглянуто за такими аспектами [5]: як діяльність конкретних соціальних суб'єктів із забезпечення економічної безпеки, сферу відносин, що виникають між цими суб'єктами; як предмет наукового пізнання, – досліджувати суть економічної безпеки на всіх рівнях, закономірності розвитку і особливості функціонування цього складного явища можливо лише за допомогою теоретичного аналізу, що повинен спиратися на практичний матеріал, який поставляється емпіричним рівнем пізнання; для розуміння суті і змісту економічної безпеки України важливий її аналіз з позицій політики, права, моралі, що дозволяє розглядати цей процес як соціальне явище, спрямоване на захист і підтримку політичної влади і пов'язане з інтересами великих соціальних спільнот. Виходячи з *кібернетичного підходу*, безпека – це кількісна і якісна характеристика властивостей системи з погляду її здатності до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози, тобто дестабілізуючої дії зовнішніх і внутрішніх факторів, що непередбачувані і важко прогнозовані. Відповідно до *класичного підходу* безпеку можна вважати інструментальною похідною від інших базових цінностей, зокрема таких, як «добробут» та «стабільний розвиток». На думку О.В. Буренкова [2], економічна безпека підприємства – це здатність підприємства забезпечити стабільну реалізацію своїх економічних, соціальних, політико-правових, екологічних інтересів. Найбільш змістовним є визначення В.М. Геєця [14], який трактує економічну безпеку як складну систему, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і

внутрішніх загроз. За *ресурсно-функціональним підходом* [1] економічна безпека підприємства визначається як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз функціонування підприємства, виділяючи як функціональні складові економічної безпеки фінансову, силову, інформаційну, техніко-технологічну, правову, інтелектуально-кадрову, екологічну складові.

Досліджуючи теоретико-методологічні підходи до визначення категорії економічної безпеки підприємства, слід зазначити: оскільки підприємство функціонує у мінливих умовах, то його безпеку необхідно розглядати як динамічне поняття. Безпечне функціонування підприємства реалізується шляхом виявлення і мінімізації загроз його ефективної діяльності та запровадження комплексу заходів для попередження, запобігання, уникнення і нейтралізації негативних наслідків небезпечних факторів. Таким чином, суть економічної безпеки підприємства полягає у захищеності всіх сторін діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, здатності до швидкого усунення різноманітних загроз з метою забезпечення економічної незалежності, стійкості та стабільності функціонування у довгостроковій перспективі, розвитку економічного потенціалу.

Процес забезпечення економічної безпеки України пропонуємо розглянути в історичному аспекті, що вказує на необхідність аналізу теоретичних передумов формування категорії безпеки, виділивши такі етапи розвитку наукової думки. В основі наведеної періодизації – еволюція нормативно-правового детермінанту поняття «економічної безпеки».

I етап – 1991–1995 рр. Характеризується обмеженістю належного регламентування питань забезпечення економічної безпеки. Розгляд проблеми гарантування безпеки звужувався, зокрема в рамках оборонного сектора, тобто пріоритетною вважалася **воєнна складова безпеки**, оскільки після проголошення *Україною незалежності першочерговим завданням був захист її національних інтересів як суверенної держави, зусилля якої були сконцентровані на збереженні оборонного потенціалу*, що дозволив би утримувати її обороноздатність у випадку зовнішньої агресії. Нормативна база гарантування безпеки на цьому етапі обмежувалася лише прийнятим Законом «Про Національну гвардію України» [7] та Указом «Про Раду національної безпеки України» [21]. Основними завданнями Національної гвардії проголошувалися захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб змінити їх насильницьким шляхом; формування в особливий період частин для охорони і оборони найбільш важливих державних об'єктів; участь у бойових діях щодо відбиття нападу ззовні та захисту безпеки України.

У цей час в економіці України відбувається спад виробництва, руйнування значного економічного потенціалу: руйнація науково-технічного потенціалу та інші безсистемні і науково не обґрунтовані рішення, що приймалися спонтанно, під тиском обставин, без належного наукового вивчення і врахування національних інтересів. Вони призвели до того, що економічний потенціал України, який є матеріальною основою національної безпеки, нині значно ослаблений [24]. Як зазначає С.М. Шкарлет, навіть представники державних органів влади різних рівнів не мали достатнього уявлення про проблеми національної безпеки в цілому і еко-

номічної безпеки зокрема, а до 1996 р. питання економічної безпеки, навіть на рівні уряду, розглядалося тільки в розділі «Боротьба зі злочинністю».

О.М. Головченко підкреслює, що специфічні особливості розвитку кризи полягають в її розширенні у зв'язку з перетворенням планової господарської системи у ринкову; виникненні не в усіх сферах економіки, а головним чином у матеріальному виробництві і в соціальній сфері: прискореними темпами формувалася приватна форма власності; існувала відносна свобода в ціноутворенні та інфраструктурі ринкової системи, що створювало ілюзію успішного переходу на ринкові засади та спричинило масштабне розповсюдження корупції посадовців, крадіжки, тінізацію економіки, вивезення капіталів за кордон і формування ідеології наживи [4].

Основними передумовами виникнення кризових явищ на цьому етапі були лібералізація економічних відносин, формування приватної форми власності, що спричинило втрату цілісності та взаємозв'язку між підприємствами промислового комплексу. Негативною тенденцією у сфері виробництва стало ігнорування впровадження інновацій, неадекватна маркетингова система. Недосконалість законодавчої бази негативно вплинула на інвестиційний клімат в країні. Свобода у ціноутворенні в період економічних трансформацій сприяла розвитку інфляції виробничих витрат, що надалі виявилось причиною кризи платежів. Таким чином, спад обсягів виробництва та зростання цін спричинили виникнення гіперінфляції.

У результаті подолання ідеологічних протиріч між державами створено передумови для подальшої демілітаризації міжнародних відносин, закріпленні ролі права в їх урегулюванні. В еволюції процесу забезпечення безпеки України поступово акцент почав зміщуватися з її воєнної складової на економічну.

Для наочного відображення передумов формування безпеки вітчизняних підприємств в історичному аспекті побудуємо табл. 1.

II етап – 1996–2002 рр. Період започаткування розробки правової бази забезпечення економічної безпеки України на законодавчому рівні. Згідно з Конституцією України 1996 р. у ст. 17 визначено, що найважливішими функціями держави, справою всього українського народу є захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її **економічної та інформаційної безпеки** [11]. *Розповсюдження глобальних інформаційних систем сприяло поступовому зростанню ролі інформаційних ресурсів та становленню їх рушійною силою економічного розвитку, оскільки ефективне використання інформаційних технологій дозволяє підвищити надійність управлінських рішень, стабілізувати функціонування виробничо-господарського комплексу.*

На цьому етапі прийнято значну кількість законів та нормативно-правових актів, серед яких найбільш змістовними можна визначити: Закон «Про Раду національної безпеки і оборони України» [9], Постанову «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» [16], «Концепцію економічної безпеки України» [12], Указ «Про Національний інститут проблем міжнародної безпеки» [20], Указ «Основні засади детінізації грошового обігу» [18], «Положення про між-

відомчу комісію з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» [19], однак вони не містять рекомендацій щодо визначення кількісної оцінки рівня економічної безпеки та обґрунтувань пріоритетних напрямків її підвищення.

Протягом цього етапу основним фактором розвитку кризових явищ були помилки у здійсненні економічних реформ. Штучне обмеження грошової маси в обігу Національним банком України спричинило зростання неплатежів, розповсюдження бартерних взаєморозрахунків, збільшення у підприємств сум дебіторської та кредиторської заборгованості (загальні обсяги заборгованостей підприємств у десятки разів перевищували розміри їхніх статутних капіталів).

Девальвація гривні у 1998 р. призвела до тривалої фінансової кризи. О.І. Барановський у монографії «Фінансова безпека в Україні» зазначає, що «наслідки цієї кризи могли б бути більш катастрофічними для суб'єктів господарювання та населення України, якби, як це не парадоксально, не вплив на економічний розвиток держави таких негативних факторів: вкрай незначний обсяг банківських кредитів в обігових коштах господарюючих суб'єктів України; використання при розрахунках векселів, заліків, поступок боргу, а також широке здійснення бартерних операцій; зберігання грошових коштів в іноземній валюті на руках у населення через недовіру до банківських і фінансових установ; відсутність грошових накопичень у значної частини населення; перетворення вільних грошових коштів у товар по мірі утворення цих коштів».

Для цього етапу характерною була тенденція зниження питомої ваги грошових ресурсів у виробничій сфері та її збільшення у фінансово-кредитній сфері. Більшість вчених вважає, що при здійсненні відтворювального процесу в ринкових умовах стадія виробництва і щодо часу її перебігу, і щодо використаних ресурсів, є визначальною, на ній повинно зосереджуватися 65–70% усього часу кругообороту ресурсів. Фінансова криза в Україні вплинула на економічний розвиток таким чином, що у відтворювальному процесі примат належить стадії обігу стосовно як часу її здійснення, так і зосереджених у ній коштів. Сфера обігу в українській економіці у 2001 р. займала 65–75% часу кругообігу коштів, а також зосереджених у ній грошових ресурсів, необхідних для здійснення відтворювальних процесів, внаслідок чого збільшилось витрачання оборотних коштів для виробництва і реалізації продукції та погіршилися показники господарської діяльності підприємств [10].

Затяжна платіжна криза спричинила виникнення великої кількості загроз ефективному функціонуванню підприємств, що негативно вплинуло на кінцеві економічні результати їх діяльності та визначило необхідність розробки напрямків підвищення фінансової безпеки підприємства і закріплення їх на законодавчому рівні. *Необхідність подолання існуючих негативних тенденцій розвитку кризових явищ, усунення значних деформацій, сформованих за період десятирічної кризи визначили потребу у розробці механізму забезпечення фінансової стабілізації, що вказує на зростання ролі фінансової складової у підвищенні рівня економічної безпеки.*

III етап – 2003–2008 рр. характеризується оновленням законодавчої бази, зокрема Закон «Про основи національної безпеки України» [8] замінив Постанову «Про Концепцію (основи державної політики) націо-

Таблиця 1

Формування безпеки вітчизняних підприємств в історичному аспекті

Етапи становлення ринкової економіки в Україні	Структурний елемент безпеки, що визначається пріоритетним	Стан вітчизняної економіки та основні причини й наслідки розвитку кризових явищ	Загальна характеристика нормативної бази гарантування безпеки та основні закони щодо її регулювання, прийняті за вказаний період
I етап – 1991–1995 рр.	Воєнна складова безпеки (після проголошення Україною незалежності першочерговим завданням визначається захист її національних інтересів як суверенної держави, зусилля якої були сконцентровані на збереженні оборонного потенціалу, що дозволив би утримувати її обороноздатність у випадку зовнішньої агресії)	Лібералізація економічних відносин, формування приватної форми власності прискореними темпами спричинили втрату цілісності та взаємозв'язку між підприємствами промислового комплексу. Негативною тенденцією у сфері виробництва було ігнорування впровадження інновацій, неадекватна маркетингова система. Недосконалість законодавчої бази негативно вплинула на інвестиційний клімат у країні. Свобода у цинуюванні в період економічних трансформацій сприяла розвитку інфляції виробничих витрат, що надалі виявилось причиною кризи платежів	Обмеженість належного правового регламентування питань забезпечення економічної безпеки (Указ «Про Раду національної безпеки України», Закон «Про Національну гвардію України»)
II етап – 1996–2002 рр.	Економічна та інформаційна складові безпеки (створення глобальних інформаційних систем сприяло поступовому зростанню ролі інформаційних ресурсів та становленню їх як рушійної сили економічного розвитку, оскільки їх ефективне використання дозволяє підвищити надійність управлінських рішень, стабілізувати функціонування виробничо-господарського комплексу)	Помилки у здійсненні економічних реформ, штурвне обмеження грошової маси в обігу Національним банком України спричинило зростання неплатежів, розповсюдження бартерних взаєморозрахунків, збільшення у підприємств сум дебіторської та кредиторської заборгованості (загальні обсяги заборгованостей підприємств в десятки разів перевищували розміри їх статутних капіталів). Девальвація гривні в 1998 р. призвела до тривалої фінансової кризи. Спостерігалася тенденція зниження питомої ваги грошових ресурсів у виробничій сфері та її збільшення у фінансово-кредитній сфері: при здійсненні відтворювального процесу сфера обігу в українській економіці займала 65–75% часу кругообороту коштів, внаслідок чого збільшилось витрачання оборотних коштів для виробництва і реалізації продукції та погіршилися показники господарської діяльності підприємств	Започаткування розробки правової бази забезпечення економічної безпеки (Конституція України, Закон «Про Раду національної безпеки і оборони України», Постанова «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», «Концепція економічної безпеки України», Указ «Про Національний інститут проблем міжнародної безпеки», Указ «Основні засади детінізації грошового обігу»)

Продовження табл. 1

<p>III етап – 2003–2008 pp.</p>	<p>Фінансова складова безпеки (активізація інтеграційних процесів фінансової системи України у світовий фінансовий простір, інтенсифікація міжнародного руху капіталу, глобалізація фінансових потоків, інтернаціоналізація фінансових ринків визначили пріоритетність фінансової складової у забезпеченні економічної безпеки)</p>	<p>Розвиток фінансової глобалізації сприяє позитивним зрушенням в економіці через розширення обміну товарами, досягненнями науки і техніки, але наявність негативних тенденцій (перелив капіталу в найприбутковіші галузі світового господарства та ігнорування можливостей його раціонального поділу, переміщення повноважень з державного на міжнародний рівень, регулювання руху грошових потоків) вказує на необхідність удосконалення чинного законодавства щодо забезпечення фінансової стабільності. Відбувається зростання фінансових ринків: 10% валютних операцій обслуговують реальний сектор економіки, а 90% є спекулятивними – Гроші перетворилися на товар та виконують функцію обслуговування віртуальної економіки</p>	<p>Оновлення законодавчої бази забезпечення економічної безпеки, але відсутність суттєвих її удосконалень, чого потребують сучасні умови господарювання, що постійно змінюються (Закон «Про основи національної безпеки України», Указ «Про Стратегію національної безпеки України», «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України»)</p>
---------------------------------	---	---	---

нальної безпеки України» [16], *але він не містить суттєвих удосконалень нормативної бази забезпечення економічної безпеки, чого потребують сучасні умови господарювання, що постійно змінюються.*

*Активізація інтеграційних процесів фінансової системи України у світовий фінансовий простір, інтенсифікація міжнародного руху капіталу, глобалізація фінансових потоків, інтернаціоналізація фінансових ринків визначили пріоритетність **фінансової складової** у забезпеченні економічної безпеки.* Дослідники процесів глобалізації підкреслюють, що фінансову політику держави необхідно формувати відповідно до факторів розвитку глобалізації для знешкодження можливих негативних наслідків та максимізації вигоди від процесу фінансової глобалізації. Відбувається значне зростання фінансових ринків: 10% валютних операцій обслуговують реальний сектор економіки, а 90% є спекулятивними – гроші перетворилися на товар та виконують функцію обслуговування віртуальної економіки; розвиток інформаційних технологій спричинив виникнення глобального ринку електронних фінансових послуг; посилення розриву між багатими та бідними людьми й націями сприяє ймовірному виникненню продовольчих криз, втраті національної самобутності [17].

Розвиток фінансової глобалізації сприяє позитивним зрушенням в економіці через розширення обміну товарами, досягненнями науки і техніки, але наявність негативних тенденцій (перелив капіталу в найприбутковіші галузі світового господарства та ігнорування можливостей його раціонального розподілу, переміщення повноважень з державного на міжнародний рівень регулювання руху грошових потоків) вказує на необхідність удосконалення чинного законодавства щодо забезпечення фінансової стабільності.

Згідно з Указом «Про Стратегію національної безпеки України» [22] визначено, що «заходи економічної політики держави слід спрямувати на зміцнення фінансового стану суб'єктів господарювання, забезпечення їх націленості на збільшення рентабельності та капіталізації», проте не вказано конкретні шляхи досягнення цих заходів. У ст. 3 вказаної стратегії підкреслено, що «ефективна реалізація стратегічних пріоритетів, основних принципів і завдань державної політики національної безпеки потребує вдосконалення правових та організаційних механізмів управління національною безпекою, його відповідного інтелектуально-кадрового і ресурсного забезпечення», але, як свідчить досвід, вказані удосконалень проводяться дуже повільно. Розвиток економічних відносин та еволюція процесу формування безпеки вітчизняних підприємств потребують подальшого удосконалення нормативної бази фінансового сектора економіки.

Здійснивши аналіз передумов формування категорії безпеки та її окремих складових, виявивши їх взаємообумовленість та взаємовплив, побудуємо структурний склад системи забезпечення безпеки за ієрархічними рівнями та сферами формування (рис. 1).

В основу виділення сфер покладено рівень ієрархії економічної безпеки: державний рівень характеризує економічна, політична, нормативно-правова, монетарна, бюджетна, валютна, інвестиційна, фондова, страхова, антиінфляційна, боргова, військова, ядерна, енергетична, екологічна, продовольча, соціальна, духовна безпека; регіональний рівень – безпека

сфери виробництва, ресурсна, безпека маркетингової сфери, податкова, інноваційна, науково-технічна, демографічна, культурна безпека; рівень підприємства – фінансова, кадрова, техніко-технологічна, комунікаційно-збутова, інформаційна, юридична, силова безпека.

Встановлення взаємозв'язків між елементами безпеки у побудованій системі підтверджує залежність між її складовими, що дозволяє здійснювати поглиблений аналіз забезпечення безпеки за рахунок виявлення її пріоритетних структурних елементів. **Економічна безпека є визначальною складовою національної безпеки**, оскільки соціально-політична стабільність, наявність нормативно-правового забезпечення, сприятливий інвестиційний клімат та можливість впровадження інновацій, бюджетна збалансованість, наявність воєнного потенціалу, розвинутість ринку енергоносіїв, спроможність уникнути екологічних катастроф, відсутність продовольчих криз, збереження духовно-моральних цінностей, здатність подолання наслідків демографічної кризи залежать від економічного зростання. **Фінансова безпека є пріоритетною серед інших структурних елементів економічної безпеки**. Це впливає з поняття про первинну роль наявності саме фінансових ресурсів в процесі досягнення підприємством стабільного стану існування та розвитку. Особливу важливість фінансової безпеки (через наявність та доступність фінансового ресурсу) у формуванні загальної економічної безпеки підприємства можна спостерігати під час масштабних фінансових криз, що і демонструє сучасний стан речей в економіці України. Забезпечення стабільного функціонування, стійкого економічного розвитку, незалежності підприємства залежить від захищеності його фінансів.

У зв'язку з тим, що в сучасних кризових умовах функціонування відбувається руйнування економічного потенціалу, а ресурси для відтворення виробничого процесу підприємство може залучити з амортизаційних відрахувань (проте в цьому випадку припиняється інвестування основних виробничих фондів), частини поточного прибутку (зниження в баланс підприємства вільних грошових коштів), нерозподіленого прибутку минулих років (виступає резервом стабільної діяльності підприємства), а також за рахунок позичених коштів, що в більшості випадків виявляються недоступними, усунення наслідків розвитку кризових явищ вказує на необхідність удосконалення механізму управління фінансовою складовою економічної безпеки підприємства. Аналіз наукової економічної та юридичної літератури, нормативних документів щодо забезпечення економічної безпеки дозволяє зробити висновок, що в них недостатньо висвітлено важливість фінансового аспекту впливу на економічну безпеку, стисло наведено перелік факторів впливу на фінансову складову економічної безпеки. Виявлення та дослідження факторів, що визначають фінансовий аспект економічної безпеки підприємства, сприятиме розробці комплексу заходів для уникнення потенційних негативних наслідків загроз функціонування, оскільки забезпечення стійкого економічного розвитку та стабільної діяльності підприємства залежить від рівня захисту його фінансів.

Необхідність подолання наслідків розвитку кризових явищ в Україні зумовлює потребу в удосконаленні наукових засад управління фінансовою складовою економічної безпеки. Це дозволить вітчизняним підприємствам покращити самостійну фінансово-економічну діяльність відпо-

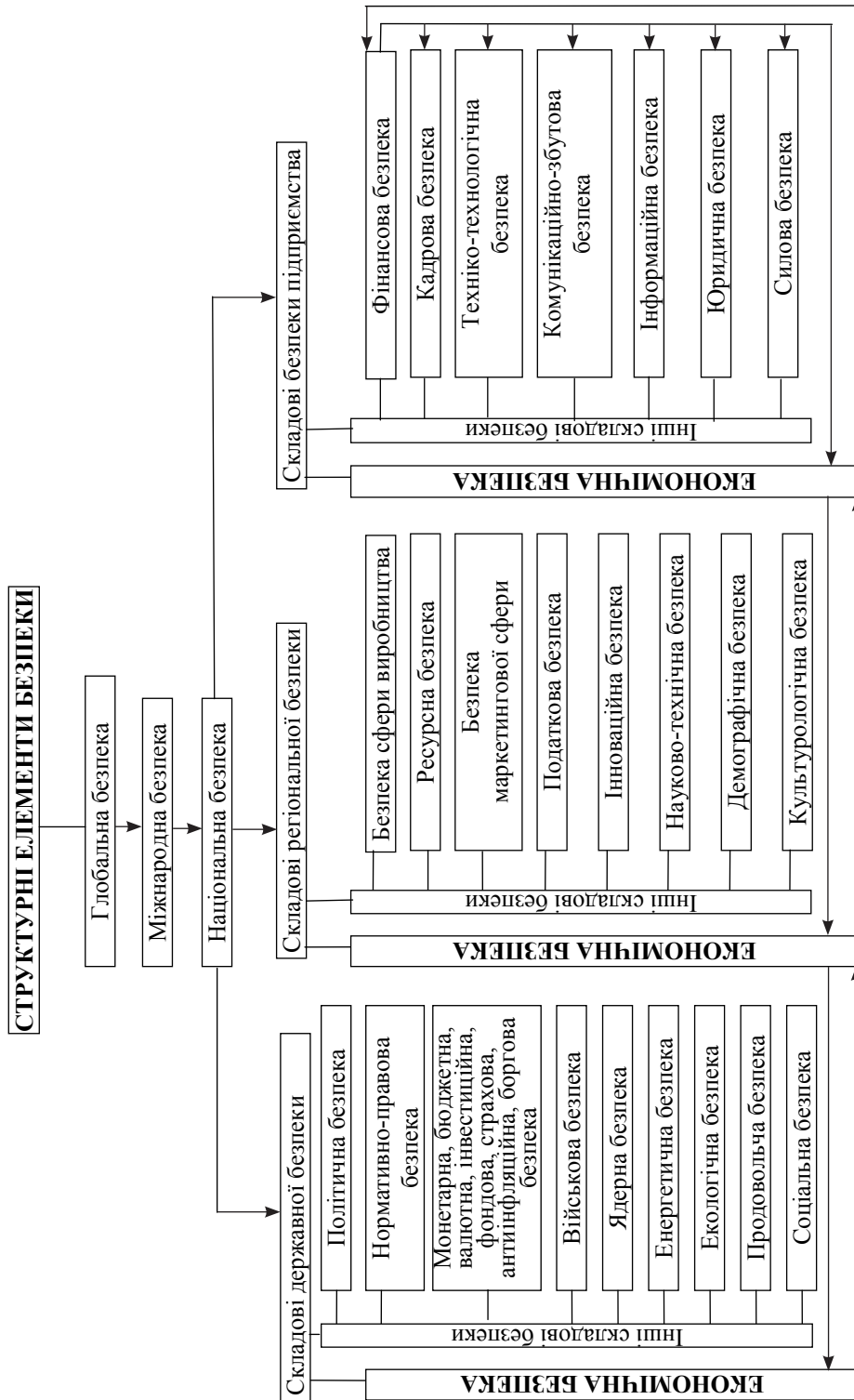

Рис. 1. Механізм впливу сфер формування безпеки за ієрархічними рівнями

відно до своїх інтересів та забезпечувати платоспроможність і рентабельність, стабільність функціонування та стійкість до негативних впливів.

Використання історичного методу наукового дослідження процесу еволюції економічної безпеки в Україні дало змогу виділити етапи розвитку наукової думки та передумови формування нормативно-правового детермінанту категорії економічної безпеки. Подальші дослідження у цьому напрямку спрямовані на аналіз значущих факторів загрози безпечному функціонуванню підприємства, оскільки управління економічною безпекою означає насамперед усунення загроз, які виникають в процесі підприємницької діяльності.

Список використаної літератури

1. Бандурка А.М. Финансово-экономический анализ: учебник / А.М. Бандурка, И.М. Червяков, О.В. Посылкина. — Харьков: Университет внутренних дел, 1999. — 394 с.
2. Буренков О.В. Економічна безпека підприємства: поняття, сутність та еволюція в сучасних умовах / О.В. Буренков // Вісник КНУТД. — 2007. — № 3. — С. 76–80.
3. Головченко О.М. Застосування комплексних показників у індикативному плануванні рівня економічної безпеки України / О.М. Головченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2005. — № 1. — С. 262–266.
4. Головченко О.М. Місце і роль економічної безпеки в системі національної безпеки / О.М. Головченко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2006. — № 3. — С. 197–200.
5. Головченко О.М. Роль регіональної економічної безпеки в системі національної безпеки України / О.М. Головченко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2007. — № 1. — С. 202–206.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4. / В. Даль. — М.: Русский язык, 1978. — С.
7. Закон України «Про Національну гвардію України» № 1774–ХІІ ВР від 04.11.91.
8. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964–ІУ ВР від 19.06.03 // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — С. 351.
9. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183–98 ВР від 05.03.98 // Урядовий кур'єр від 04.04.98. — № 64–65.
10. Золотарьов А. Рациональное використання оборотних коштів в промисловості / А. Золотарьов // Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 29–32.
11. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.96. — К.: Україна, 1996.
12. Концепція економічної безпеки України. — К.: Логос, 1999. — 56 с.
13. Мірошниченко О.В. Теоретичні аспекти дослідження питання національної економічної безпеки / О.В. Мірошниченко // Вісник економічної науки України. — 2007. — № 2. — С. 110–115.
14. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие: монография / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; за ред. В.М. Геєця. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. — 240 с.
15. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.

16. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16.01.97. № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – С. 149–157.

17. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29–35.

18. Указ Президента України «Основні засади детінізації грошового обігу» № 183/2001 від 20.03.01.

19. Указ Президента України «Положення про міжвідомчу комісію з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» № 294/2001 від 07.05.01.

20. Указ Президента України «Про Національний інститут проблем міжнародної безпеки» № 173/2001 від 16.03.01.

21. Указ Президента України «Про Раду національної безпеки України» № 357/92 від 01.07.92 р. // Урядовий кур'єр. – 10.07.92. – № 28.

22. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» № 105/2007 від 12.02.07.

23. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» у науковому та економічному середовищі / С.М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 6–12.

24. Шкарлет С.М. Роль і місце категорії «економічна безпека» у глобальній моделі національної безпеки держави / С.М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8. – С. 23–31.

Отримано 30.09.2009.

УДК 378.09(73)

*О.О. Верховгляд,
Ю.Ю. Романовська, О.О. Романовський*

НЕЗАЛЕЖНИЙ (ПРИВАТНИЙ) СЕКТОР ВИЩОЇ ОСВІТИ США: ПРИБУТКОВІ ТА БЕЗПРИБУТКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Розглянуто характерні риси ВНЗ приватного (незалежного) сектора вищої освіти США – чотирирічних незалежних коледжів, малих і великих приватних університетів. Аналізуються особливості прибуткових і неприбуткових ВНЗ США, принципи акредитації американських ВНЗ, наведено висновки щодо ролі прибуткових і неприбуткових ВНЗ в системі вищої освіти США.

Рассмотрены характерные черты вузов частного (независимого) сектора высшего образования США – четырехлетних независимых колледжей, малых и больших частных университетов. Анализируются особенности прибыльных и бесприбыльных вузов США, принципы аккредитации американских вузов, приведены выводы относительно роли прибыльных и бесприбыльных вузов в системе высшего образования США.

The characteristic features of institutions of higher education – four year independent colleges, small and large private universities which are belong to the private (independent) sector of higher education of the USA are considered. The features of profitable and non-profitable institutions of the USA and principles of their accreditation are analyzed. The conclusions about the role of profitable and non-profitable universities and colleges in the system of higher education of the USA are given.

система вищої освіти, освітні послуги, приватний сектор вищої освіти